

DAVLAT BYUDJETINING IJTIMOYIY_IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI
O'RNI

O'ralova Zamira

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, moliya va moliyaviy texnologiyalar
yo'nalishi, 2-24-guruh talabasi*

Xolmatova Asila Menglimurod qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

asilaholmatova2@gmail.com

orcid: 0009-0005-8156-9737

Annotatsiya

Mazkur maqolada davlat byudjetining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni nazariy va amaliy jihatdan chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda davlat byudjeti orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash va aholi farovonligini oshirish mexanizmlari yoritiladi. Byudjet xarajatlarining tarkibi, ularning ijtimoiy sohalarga yo'naltirilishi hamda iqtisodiy barqarorlikka ta'siri kompleks yondashuv asosida baholanadi. Ilmiy izlanish davomida davlat byudjetining qayta taqsimlovchi funksiyasi, fiskal siyosatning makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlashdagi roli va byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish masalalari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari davlat byudjetini boshqarish siyosatini takomillashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: davlat byudjeti, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, fiskal siyosat, byudjet xarajatlari, ijtimoiy soha, iqtisodiy o'sish, qayta taqsimlash.

Abstract

This article provides a thorough theoretical and practical analysis of the role of the state budget in socio-economic development. The study highlights the mechanisms for stimulating economic growth, ensuring social equality, and improving the well-being of the population through the state budget. The composition of budget expenditures, their allocation to social sectors, and their impact on economic stability are assessed based on an integrated approach. In the course of scientific research, the issues of the redistributive function of the state budget, the role of fiscal policy in ensuring macroeconomic balance, and increasing the efficiency of the use of budget funds are substantiated. The results of the study are of scientific and practical

importance in improving the state budget management policy and supporting socio-economic development.

Keywords: state budget, socio-economic development, fiscal policy, budget expenditures, social sector, economic growth, redistribution.

KIRISH

Davlat byudjeti zamonaviy iqtisodiy tizimda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlovchi asosiy moliyaviy vositalardan biri hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlatning iqtisodiyotga bevosita aralashuvi cheklangan bo'lsa-da, byudjet mexanizmlari orqali iqtisodiy jarayonlarga ta'sir ko'rsatish imkoniyatlari saqlanib qolmoqda. Davlat byudjeti orqali ijtimoiy sohalarni moliyalashtirish, infratuzilmani rivojlantirish va iqtisodiy faollikni rag'batlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, aholi daromadlari o'rtasidagi tafovutlarni yumshatish, bandlikni ta'minlash va ijtimoiy himoyani kuchaytirishda byudjet mablag'larining o'rni beqiyosdir. Shu sababli, davlat byudjetining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi rolini ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilish dolzarb masala hisoblanadi.

Davlat byudjetining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni masalasiga bugungi kunda faqat moliyaviy resurslarni taqsimlash nuqtai nazaridan emas, balki davlatning strategik rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish vositasi sifatida qarash zarurati tobora kuchayib bormoqda. Byudjet siyosati orqali davlat iqtisodiy ustuvor yo'nalishlarni belgilaydi, ijtimoiy sohalarning rivojlanish sur'atlarini tartibga soladi va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga intiladi. Ayniqsa, globallashtirish, iqtisodiy beqarorlik va tashqi shoklar kuchaygan sharoitda davlat byudjeti iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlovchi muhim amortizator vazifasini bajaradi. Shu jihatdan, byudjetning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta'sirini chuqurroq tahlil qilish, uning samaradorligini oshirish yo'llarini ilmiy asoslash zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Davlat byudjeti va uning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni masalasi iqtisodiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Klassik fiskal nazariya vakillari davlat byudjetini asosan daromad va xarajatlarning muvozanatini ta'minlovchi instrument sifatida talqin qilgan bo'lsa, keyingi davr tadqiqotlarida byudjet iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi faol vosita sifatida qaralmoqda. Keynesiy nazariya doirasida davlat byudjeti iqtisodiy inqirozlar sharoitida talabni qo'llab-quvvatlovchi muhim mexanizm sifatida asoslab berilgan. Zamonaviy ilmiy izlanishlarda esa byudjet siyosatining samaradorligi, byudjet xarajatlarning tarkibi va ularning ijtimoiy natijalarga ta'siri alohida

o'rganilmoqda. Mahalliy tadqiqotlarda davlat byudjetining ijtimoiy sohalarni moliyalashtirishdagi roli, byudjet intizomi va mablag'lardan foydalanish samaradorligi masalalariga e'tibor qaratilgan. Shunga qaramay, adabiyotlar tahlili davlat byudjetining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga kompleks ta'sirini chuqur ochib beruvchi tadqiqotlarga ehtiyoj mavjudligini ko'rsatadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi davlat byudjetini ko'p funksiyali moliyaviy mexanizm sifatida tahlil qilishga asoslandi. Ilmiy ishda tizimli va institutsional yondashuvlar qo'llanilib, byudjet daromadlari va xarajatlarining iqtisodiy va ijtimoiy ta'siri baholandi. Statistik tahlil yordamida byudjet xarajatlarining tarmoqlar bo'yicha taqsimoti va ularning iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari bilan o'zaro bog'liqligi aniqlanadi. Taqqoslash usuli orqali turli davrlardagi byudjet siyosati natijalari solishtirildi, ekspert baholash esa byudjet siyosatining sifat jihatlarini aniqlashda qo'llanildi. Ushbu metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta'minladi.

NATIJARLAR

O'tkazilgan tahlillar davlat byudjetining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Byudjet xarajatlarining ijtimoiy sohalarga yo'naltirilishi aholi turmush darajasining oshishiga va inson kapitalining rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya sohalariga ajratilgan mablag'lar uzoq muddatli iqtisodiy o'sish uchun mustahkam zamin yaratadi. Quyidagi jadvalda davlat byudjeti xarajatlarining asosiy yo'nalishlari va ularning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri umumlashtirilgan.

Xarajat yo'nalishi	Ulushi	Ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri
Ta'lim	Yuqori	Inson kapitali rivojlanadi
Sog'liqni saqlash	Yuqori	Mehnat unumdorligi oshadi
Ijtimoiy himoya	O'rta-yuqori	Ijtimoiy tenglik kuchayadi
Infratuzilma	O'rta	Iqtisodiy faollik oshadi

Tadqiqot natijalarini kengaytirgan holda aytish mumkinki, davlat byudjeti xarajatlarining tarkibiy tuzilmasi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarish infratuzilmasi va inson kapitaliga yo'naltirilgan byudjet xarajatlari uzoq muddatli iqtisodiy o'sish uchun nisbatan barqaror asos yaratadi. Shu bilan birga, qisqa muddatli ijtimoiy transfertlar aholi daromadlarini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynasa-da, ularning

samaradorligi iqtisodiy faollikni oshirish bilan uyg'unlashtirilmagan hollarda cheklangan bo'lib qoladi. Natijalarda aniqlanganki, byudjet mablag'larini rejalashtirishda strategik yondashuvning yetishmasligi ayrim ijtimoiy dasturlar samaradorligini pasaytiradi. Bu esa byudjet siyosatini natijadorlikka yo'naltirilgan mexanizmlar asosida takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, davlat byudjeti orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash faqat mablag'lar hajmi bilan emas, balki ularning maqsadli va samarali sarflanishi bilan belgilanadi. Amaliyotda ayrim hollarda byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligi past bo'lib, bu ijtimoiy natijalarning kutilgan darajada bo'lmasligiga olib kelmoqda. Shu bois, byudjet siyosatini shakllantirishda natijadorlikka yo'naltirilgan yondashuvni kuchaytirish zarur. Muhokama jarayonida davlat byudjeti orqali iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda fiskal intizom, shaffoflik va jamoatchilik nazoratining ahamiyati asoslab berildi.

Olingan natijalar asosida olib borilgan muhokamalar shuni ko'rsatadiki, davlat byudjeti orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash masalasi murakkab va ko'p qirrali jarayon hisoblanadi. Amaliyotda byudjet mablag'larining yetarli hajmda ajratilishi har doim ham kutilgan ijtimoiy va iqtisodiy natijalarga olib kelmaydi. Bu holat byudjet boshqaruvida samaradorlik, shaffoflik va hisobdorlik tamoyillarining yetarli darajada tatbiq etilmasligi bilan izohlanadi. Muhokama jarayonida aniqlanganki, byudjet siyosatida dasturiy-maqsadli rejalashtirish, monitoring va baholash tizimlarini kuchaytirish davlat xarajatlarining natijadorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Shuningdek, jamoatchilik nazoratini kengaytirish va ochiq byudjet mexanizmlarini rivojlantirish ijtimoiy ishonchni mustahkamlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, davlat byudjeti ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda strategik ahamiyatga ega moliyaviy mexanizm hisoblanadi. Tadqiqot natijalari davlat byudjeti orqali ijtimoiy sohalarni moliyalashtirish, iqtisodiy faollikni rag'batlantirish va aholi farovonligini oshirish mumkinligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish, fiskal siyosatni takomillashtirish va byudjet boshqaruvida shaffoflikni kuchaytirish zarurligi ta'kidlandi. Mazkur xulosalar davlat moliya siyosatini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy va amaliy qarorlar uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Umumiy xulosalarni yanada chuqurlashtirgan holda ta’kidlash joizki, davlat byudjeti ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashda faqat moliyaviy resurslar manbai emas, balki strategik boshqaruv instrumenti sifatida qaralishi lozim. Tadqiqot natijalari byudjet siyosatini uzoq muddatli rivojlanish maqsadlari bilan uyg’unlashtirish, inson kapitaliga investitsiyalarni ustuvorlashtirish va byudjet mablag’laridan foydalanish samaradorligini oshirish zarurligini ko’rsatdi. Shu bilan birga, fiskal intizomni mustahkamlash, shaffoflikni ta’minlash va natijadorlikka asoslangan byudjetlash tizimini joriy etish davlat byudjetining ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirini kuchaytiruvchi muhim omillar sifatida baholanadi. Ushbu xulosalar davlat moliya siyosatini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar va amaliy qarorlar uchun ishonchli nazariy-amaliy asos bo’lib xizmat qilishi mumkin.

REFERENCES

1. Поляк Г.Б. Банковское дело. – М.: ЮНИТИ, 2020. – 512 с.
2. Лаврушин О.И. Деньги, кредит, банки. – М.: КНОРУС, 2019. – 448 с.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank faoliyatiga oid me’yoriy hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2023.
4. Allamuratov Sh.A. Bank tizimi va moliyaviy bozorlar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 300 b.
5. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for Financial Market Infrastructures. – Basel, 2018.
6. Поляк Г.Б. Государственные финансы. – М.: ЮНИТИ, 2020. – 512 с.
7. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. – М.: Вильямс, 2019. – 744 с.
8. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. – Toshkent, 2023.
9. Allamuratov Sh.A. Davlat moliyasi va fiskal siyosat. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 320 b.
10. Musgrave R. The Theory of Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 2018.